

A KULTURÁLIS, A TÁRSADALMI ÉS A GENDER-MARKEREK ÖSSZEHASONLÍTÁSA PEDRO ALMODÓVAR EGYIK FILMJE ALAPJÁN

SZAMOSI BARNA

Miskolci Egyetem, angol nyelv és irodalom – filozófia – alkalmazott nyelvészet
szakos hallgató

barna_szamosi@freemail.hu

Kivonat: Jelen tanulmány a kultúrán belül a különböző társadalmi szerepekben létrejövő identitások nyelvi eszközeit vizsgálja Pedro Almodóvar *Mindent anyámról!* (1999) című filmjének két dialógusa alapján. Az írás célja, annak a kérdésfelvetésnek a megválaszolása, hogy a nyelvhasználat megválasztását befolyásolják-e a különböző társadalmi szerepek és hierarchiák, s lehetnek-e függetlenek a gender-markerek a kulturális és a társadalmi markerektől.

Kulcsszavak: társadalmi nem, gender-marker, kulturális és társadalmi marker

Bevezetés

Dolgozatom témáját a multikulturalizmus, azon belül az interkulturális kommunikáció nyelvészeti területéről választottam. A címben megjelenő gender-markerek azok a jellemzők, amelyek a férfi és a női beszélgetési stílusra vonatkoznak. Kulturális és társadalmi markereken pedig azokat a jellemzőket értjük, amelyek a beszélők kulturális, ill. társadalmi hovatartozására és szociális szerepére engednek következtetni. A gender-markereket Huszár Ágnes tanulmánya alapján (Huszár 2006), magyar és nemzetközi kutatók vizsgálatai szerint elemeztem, a kulturális és a társadalmi markereket Fredrik Barth modelljének értelmében kerestem.

A kétféle markertípus összekapcsolására és együttes vizsgálatára a következő gondolat adott ösztönzést: „Megnőtt az érdeklődés azon határterületek, határesetek iránt, melyek drámai módon igazolják a társadalmi nem performanciaként történő megjelenését és megkérdőjelezzik a nő és a férfi dichotóm kategóriaként való felfogását” (Schleicher 2006: 46). Pedro Almodóvar filmvilágában állandó téma a másság kérdése, nagyon sok filmjében foglalkozik azon határesetekkel, amelyek a társadalmi nem folyamatos változását mutatják be. Véleményem szerint azért érdemes Almodóvar filmjeinek elemzésével foglalkozni, mert a társadalmi nem performatív változásait kísérhetjük figyelemmel különböző karakterek személyiségén keresztül.

1. Multikulturalizmus

A multikulturalizmus a késő modernitásra jellemző diskurzus, amely a sokféleség és a különbözőség társadalmi tapasztalatait jeleníti meg, értelmezi és értékeli újra. A hangsúlyt a különbözősre és a sokféleségre helyezi, a különbségekről való nyilvános beszéd kategóriáivá pedig a kultúrát, az identitást és a politikát teszi. A multikulturalizmusnak háromféle alapértelmezése van: deskriptív, normatív és kritikai multikulturalizmus. Programja a korábbi normatív diskurzusok és fegyelmző gyakorlatok átalakítása (Feischmidt 1997).

A multikulturalizmus új megvilágításba helyezi az idegenséget és azokat a folyamatokat, amelyek által az „idegenek” befogadása, szimbolikus és strukturális elhelyezése megtörtént. Az etnicitást mint különbözőséget el kell fogadnia minden

embernek, ez azonban a társadalmi folyamatban nem alkalmazható a diszkrimináció forrásaként. A multikulturalizmus egyszerre szólít fel arra, hogy vegyük tudomásul az etnikai különbségeket, valamint arra is, hogy hagyjuk figyelmen kívül azokat (Radtke 1997).

Az identitás a társadalomelmélet egyik jelenleg is vitatott kérdése. A régi identitások új identitásoknak adják át a helyüket. Ezáltal töredezetté teszik a modern egyént mint egységes szubjektumot. Ezt az 'identitásválságot' olyan változási folyamat részének tartják, amely elcsúsztatja a modern társadalmak központi struktúráit és folyamatait, valamint aláássa azokat a hálózatokat, amelyek támaszt nyújtanak az egyének a társadalomban. Az identitásról három eltérő nézőpont alakult ki. A *felvilágosodás szubjektumában* a koncepció alapja az ember fogalma, a biztos középponttal rendelkező egységes individuum, az értelmes, tudatos és cselekvőképes lény. A *szociológiai szubjektumban* a szubjektum fogalma a modern világ növekvő összetettségét tükrözi és azt, hogy a szubjektum belső magja nem önálló. A *posztmodern szubjektum* nem rendelkezik rögzült, lényegi vagy folytonos identitással. A teljesen egységes, befejezett, biztonságos és összefüggő identitás helyett – a jelentés és a kulturális reprezentáció rendszereinek megsokszorozódása folytán – a lehetséges identitások megdöbbenő és tűnékeny sokaságával találkozunk, melyek közül átmenetileg bármelyikkel azonosulhatunk.

A szubjektum decentralizációja az identitás kérdésének egy másik nézete, a globalizáció néven ismert változási folyamattal és annak a kulturális identitásra gyakorolt hatásával függ össze. A késő modernitásban bekövetkezett változással kapcsolatban az egymástól eltérő értelmezésekben a gondolkodók kiemelik a diszkontinuitást, a széttöredezettséget, a szakítást és a diszlokációt, mint jellemző vonásokat (Hall 1997).

A multikulturalizmust a politika területén elsősorban az etnikai és faji alapon meghatározott csoportoknak az elismerésért és az egyenlőségért való küzdelmeivel szokták összefüggésbe hozni. A multikulturalizmus problémakörén belül megerősödött és folytatódik az a gyakorlat, hogy a politikában az identitás, a nem és a kultúra kérdéseiről beszélnek. Az identitás és a politika viszonyának hagyományos és újabb nézetei kerülnek egymással szembe abban a vitában, amely a multikulturalizmus hívei és ellenzői között folyik. A két szemben álló nézetet markánsan képviseli két filozófus, Charles Taylor és Jürgen Habermas álláspontja (Feischmidt 1997).

A *biológiai nem* és a *társadalmi nem* kapcsolatának megítélésében a kortárs biológusok álláspontja is változó. A kultúra és a biológia radikális elkülönítését a biológusok ma már nem fogadják el maradéktalanul. A biológia kortárs felfogása inkább azt hangsúlyozza, hogy a biológia teszi lehetővé a kultúrát, míg a kultúra biológiai változásokat idéz elő. Ebben a biológiai felfogásban a test ténylegesen érintkezési felület, küszöb, közvetítő. Életünket megannyi más hatás is formálja, megismerhetjük őket külön kategóriánként is, azonban csak egymással való viszonyukban élhetjük meg őket. A nemi identitásról szóló diskurzust illetően nem létezik nemről szóló diskurzus a fajról, az osztályról, az etnikumról, a nemiségről való diskurzuson kívül. A testrészek, a testi anyagok és a társadalmi cselekvések társadalmi nem szerinti kategorizálására (gendering) vonatkozó újabb kutatásokból egyértelműen látszik, hogy a nyugati diskurzus mintájára kialakult biológiai és társadalmi nemről folyó vita, valamint a szexuális különbségek felsorolása nem feleltethető meg teljesen egymásnak.

Következésképpen semmi hasznos nem mondható el a nemről abban az esetben, ha azt nem konkrét, egyedi nemi viszonyok összefüggésében vizsgálják. Ez az egyediség

biztosítja, hogy maga a társadalmi nem önmagában nem létezik más különbségformákkal való anyagi és szimbolikus metszéspontján kívül (Moore 1997: 97-98).

2. Genderlingviztika

A férfiak és a nők nyelvhasználata különbözik egymástól. Ez az alapgondolat az, amelyből a társadalmi nem és a nyelvhasználat kérdéskörével foglalkozó kutatások általában kiindulnak. Céljuk, hogy megtalálják a választ arra a kérdésre, hogy a nemek közötti különbségek miként fejeződnek ki, és milyen minőségi, illetve mennyiségi különbségekről lehet beszélni. A különbségek paradigmáját követő irányzatokat összefoglalóan *genderizmusnak* nevezik. Minden lehetséges értelmezés és elmélet közös kiindulópontja az, hogy a feltételezett különbség nyelvi természetű, pontosabban a nyelv alkotta és a nyelvhasználat által érzékeltethető. Ezzel szemben *agenderizmusnak* nevezik azokat az irányzatokat, amelyek tagadják a különbségeket. Az utóbbiak amellet érvelnek, hogy a különbségek a társadalmi nyelvhasználatban mesterségesen létrehozott képződmények, amelyeknek nyelvi alapjuk nincs (Kegyese 2005).

A 90-es évek genderkutatói irányzatai a társadalmi nemek konstrukciójának egyes csoportokon belüli jellegzetességeire helyezik a hangsúlyt. A fordulat alapja az, hogy sem a nőknek, sem a férfiaknak nincs állandó, rögzített identitásuk, melyet szocializációjuk, életútjuk határoz meg. A deficit-, a dominancia- és a differencia-hipotézis azt hangsúlyozzák, hogy a kultúra és a társadalom különböző szintjein és különböző megnyilvánulási formáiban a nyelvhasználat során is különbségek vannak a férfiak és a nők között. Ezek a különbségek közvetlen hatással vannak a nemek nyelvhasználatára és a nemek nyelvhasználatában voltaképpen a kulturális és társadalmi különbségek tükröződnek vissza (Kegyese 2005). Ezek a genderista megközelítési módok a társadalmi nem (gender) fogalmát állandó kategóriának tekintik. A genderizmus szemléletváltása az ún. dinamikus modellek (performatív vagy interaktív elméletek) megjelenésével következett be az 1990-es években. Hatásukra az említett deficit-, dominancia- és differencia-hipotézis egyoldalúan kulturális, szociális és társadalmi meghatározottságú magyarázatait felváltotta egy, az egyént előtérbe helyező paradigma. Egyes nyelvészek szerint a dinamikus modellek eltúlozzák az interakció jelentőségét és megfelelnek a nyelvhasználat társadalmi oldaláról. Ennek következtében magyarázatuk legalább annyira egyoldalú is lehet, mint a 90-es évek előtti társadalmiságot és kulturalizmust hangsúlyozó modelleké (Kegyese 2005).

Az antropológiai kutatásokban előtérbe került elméletek hatása, melyek a performancia által meghatározott nemet hangsúlyozzák, a kilencvenes években vált érezhetővé a genderista elméletekben. „Ekkor jelentek meg a dinamikus, más néven performatív modellek. Ezek az elméletek az egyént helyezik előtérbe, és ezzel a paradigmaváltással átértékelődött a társadalmi nem fogalma is. A modern megközelítésben a társadalmi nem valójában a beszédben, interakcióban konstruálódó dinamikus kategóriává vált, amelynek egyik legfontosabb összetevője a nyelvi komponens. A társadalmi nem performatív módon, a nyelvi közösségek nyelvgyakorlatában létrejövő konstrukció” (Kegyese 2005: 62). Egyes nyelvészek véleménye szerint gender-identitásunkat az a társadalom és az a környezet biztosítja, amelyben élünk. Tehát csak részben vagyunk nemünk megalkotói, ezzel párhuzamosan passzív elszenvetői is vagyunk a társadalmi nemmel való felruházás folyamatának.

3. A multikulturalizmus és a genderlingvisztika kapcsolódási pontjai

Az etnikai identitás létrehozásának és reprodukálásának magyarázatára Fredrik Barth a kilencvenes évek közepén olyan modellt mutatott be, amely a társadalmi identitás értelmezésére alkalmazható. Modelljében a társadalmi identitást alkotó folyamatok három szintjét írja le. Mikroszinten az egyéni tapasztalat integrálja az embert ért hatásokat. Itt azokon a személyeken, interakciókon, eseményeken van a hangsúly, amelyek viszonylatában az egyén bizonyos minták alapján megalkotja a társadalmi hovatartozásait. A második szinten (középszinten) azokat a folyamatokat helyezi el, amelyek a társadalmi rétegződésből következnek, meghatározott módon közösségeket teremtenek és mozgósítanak. A modell harmadik szintjén, az ún. makroszinten az állami és globális diskurzusok és ideológiák alkotják meg az identitás kategóriáit.

A dinamikus modell által képviselt fordulat alapja az a már említett megállapítás, hogy sem a férfiaknak, sem a nőknek nincs a szocializációjuk által meghatározott állandó, rögzített identitásuk. Az identitások részben a nyelvhasználat során, az abban megfogalmazott jelentéseket elfogadva vagy elutasítva alakulnak. Létrehozásukban az egyének közvetlenül vesznek részt, individuális és társadalmi meghatározottságuknak megfelelően. Ez az elmélet az identitástudat kialakulásában sokkal erősebbnek ítéli az egyén szerepét, mint a szociális és a kulturális környezetét. Az antropológiai kutatások hatására a nyelvészetben az a szemlélet alakult ki, hogy társadalmi nemi identitásunkat részben a környezetünk hatására vesszük fel, részben mi alkotjuk meg. Identitásunkat különböző jelrendszereken keresztül eltérő módon kommunikáljuk a különböző helyzetekben, különböző embereknek.

4. Elemzési módszer

A filmszövegek elemzése során a konverzációelemzés módszerét alkalmaztam (ld. Iványi 2000). A konverzációelemzés azt állítja, hogy a beszélgetés interaktív, rendezett nyelvi aktivitás, melynek szerkezete szabályokból és konvenciókból épül fel, ennek megfelelően a konverzációelemzés módszere a filmszövegek elemzése során is jól alkalmazható. A filmszövegeket Reményi (2001) transzkripcióis jelei alapján rögzítettem.

5. Filmszövegelemzés

Az elemzések bemutatására két párbeszédet választottam a *Mindent anyámról!* című film jelenetei közül. Az első elemzés egy formális munkahelyi beszélgetésre fókuszál, a második egy informális magánbeszélgetésre.

5.1. Filmszövegelemzés (1)

5.1.1. Képi és non-verbális eszközök elemzése

Az első vizsgált jelenet a főszereplő, Manuela munkahelyén zajlik, ahol Manuela egy halott szerveivel kapcsolatban telefonál az Országos Transzplantációs Intézetbe. Testbeszédükben nem találunk megerősítést a tragédiára, mimikájuk teljesen nyugodt. Mindkét nő szinte non-verbális kommunikáció nélkül beszél. Kommunikációjuk során nem fedezhető fel sem a meglepődés, sem a részvét jele.

5.1.2. Gender-markerek

5.1.2.1. Markerek a tartalmi szinten

A két női szereplő közötti beszélgetésben tartalmi szinten kevés a gender-marker. Szóhasználat tekintetében a beszélők a férfi stílushoz állnak közelebb, mivel a mondataik rövidek, tömörek, lényegre törők. Ez látható abból, hogy nagyon sok az igen-igen rövid, adott esetben egy szavas mondat a kommunikációban.

02 Manuela – \↓ Szia, Manuela vagyok!

03 Koordinátornő – \↓ *Hallgatlak!*

10 Koordinátornő – \↑ *Vércsoport?*

11 Manuela – \↓ 0 RH pozitív. ↓ Kb. 70 kiló lehet.

A kommunikáció során a szakszavak használata dominál, a beszélők nem mondják ki a teljes gondolatsort, a kulcsszavakból értik egymás kommunikációját, mivel azonos háttérismeretekkel rendelkeznek és rutinszerű beszélgetést folytatnak. Ez megfigyelhető a 4. sorban, amikor Manuela közli, milyen céllal telefonál:

04 Manuela - \↓ Van egy lehetséges donorunk.

Szakkifejezést találunk a 11. sorban is, amikor is kiderül a 10. sorban feltett kérdésből, hogy mindketten tisztában vannak a kérdés céljával, a válasznak pedig pontosnak és tömörnek kell lennie, hiszen a szervátültetés megköveteli a gyors és pontos munkát:

10 Koordinátornő – \↑ *Vércsoport?*

11 Manuela – \↓ 0 RH pozitív. ↓ Kb. 70 kiló lehet.

5.1.2.2. Markerek a viszonyulás szintjén

Visszacsatolási szinten a telefonbeszélgetés egymás felismerésével kezdődik, látható, hogy csak Manuela mutatkozik be, aki a hívást kezdeményezi, hiszen mindketten ismerik egymást, nincs szükség hosszabb bemutatkozásra, ez a munkájukból adódik:

01 Koordinátornő – \↓ Országos Transzplantációs Intézet. \↑ Tessék!

02 Manuela – \↓ Szia, Manuela vagyok!

03 Koordinátornő – \↓ *Hallgatlak!*

A beszélgetést a koordinátornő irányítja, mivel ő tesz fel kérdéseket, a kérdésfeltevés az 5. sorban kezdődik el, amit az adott válaszból következtethetünk ki. A koordinátornő feladata a donorok adatainak felvétele, és továbbítása azok felé, akiknek szükségük van rá. A beszélgetésben megfigyelhető a munkahelyi hierarchia:

04 Manuela - \↓ Van egy lehetséges donorunk

05 Koordinátornő – ( )

06 Manuela - \↓ Igen, megcsináltuk az EEG-jét és a család is

07 hozzájárult.

08 Koordinátornő – \↓ *Mondd az adatait!*

A beszélgetésben azonban fontos szerep jut a tipikus női gender-markerek használatának is. Mindkét beszélő tempója gyors, jellemző mindkét félre a másik gondolatára való azonnali rácsatlakozás, amit kommunikációjuk gördülékenysége bizonyít:

01 Koordinátornő – \↓ Országos Transzplantációs Intézet. \↑ Tessék!

02 Manuela – \↓ Szia, Manuela vagyok!

03 Koordinátornő – \↓ *Hallgatlak!*

04 Manuela - \↓ Van egy lehetséges donorunk.

05 Koordinátornő – ( )

06 Manuela - \↓ Igen, megcsináltuk az EEG-jét és a család is

07 hozzájárult.

08 Koordinátornő – \↓*Mondd az adatait!*

09 Manuela – \↓35 éves férfiről van szó.

10 Koordinátornő – \↑*Vércsoport?*

11 Manuela – \↓0 RH pozitív. \↓Kb. 70 kiló lehet.

Megfigyelhető továbbá a kivárás, majd a visszajelzés kivárása, ami szintén sajátos női gender-marker. Manuela megvárja a minimális válaszreakciót, mielőtt a közlés lényegére kitér. A másik női beszélő, a koordinátornő ezzel tisztában is van, és azonnal mondja: *Hallgatlak!* Holott Manuela ezen visszacsatolás nélkül is megtehetette volna a bejelentést.

Mindezek mellett látható, hogy a gyors beszélgetési stílus mellett pontos, tárgyilagos kommunikációt folytatnak a munkatársak.

5.1.3. Kulturális és társadalmi markerek

5.1.3.1. Markerek a tartalmi szinten

A párbeszédben nagyon kevés kulturális marker figyelhető meg. A párbeszéd kezdő mondatában az első sorban nyilvánvalóvá válik, hogy a beszélgetés helyszíne egy kórház, azon belül pedig a kommunikáció kórházi és transzplantációs intézeti dolgozó között zajlik:

01 Koordinátornő – \↓Országos Transzplantációs Intézet. \↑Tessék!

Ezt követően a második beszélő féltől hangzik el implicit utalás arra nézve, hogy kórházi dolgozó, mivel úgy nyilatkozik, hogy 'van egy lehetséges donorunk':

04 Manuela - \↓Van egy lehetséges donorunk.

Valamint arról is képet kapunk, hogy kórházban munkája kapcsán mivel is foglalkozik Manuela. A kórházból ő irányítja a donorok átadását:

06 Manuela - \↓Igen, megcsináltuk az EEG-jét és a család is

07 hozzájárult.

08 Koordinátornő – \↓*Mondd az adatait!*

09 Manuela – \↓35 éves férfiről van szó.

10 Koordinátornő – \↑*Vércsoport?*

11 Manuela – \↓0 RH pozitív. \↓Kb. 70 kiló lehet.

5.1.3.2. Markerek a viszonyulás szintjén

Annak ellenére, hogy a beszélgetés elejétől kezdve érezhető a munkahelyi hierarchia jelenléte, a beszélgető felek a munka gyors menete érdekében teljesen együttműködnek. Manuela elismeri a koordinátornő irányító szerepét; készségesen működik együtt, elfogadja az irányítását. Ez olvasható ki válaszaiból, hiszen csak a kérdéses információkat mondja el:

06 Manuela - \↓Igen, megcsináltuk az EEG-jét és a család is

07 hozzájárult.

09 Manuela – \↓35 éves férfiről van szó.

11 Manuela – \↓0 RH pozitív. \↓Kb. 70 kiló lehet.

5.2. Filmszövegelemzés (2)

5.2.1. Képi- és non-verbális eszközök elemzése

Ebben az elemzésben szintén nő-nő diád látható. Anya és lánya igen feldúltan vitatkozik egymással. Az anya szinte kiabál a lányával, annyira felemeli a hangját, a lánya ezzel szemben próbál higgadtan beszélgetni, habár ő is fel van dülva az anyja által használt hangnem miatt. Az anya non-verbális kommunikációja közben széles mozdulatokat tesz a

kezeivel, és az arcmimikája is erőteljes, ezzel szemben a lánya végig nagyon nyugodtan beszél, szinte alig használja arcmimikáját, és egyáltalán nem tesz széles mozdulatokat a kezével. Úgy gondolom, jól érzékelhető a beszélgetők között létrejött alá- és fölérendeltségi viszony, ami egy anya-lánya kapcsolatban észrevehető.

5.2.2. Gender-markerek

5.2.2.1. Markerek a tartalmi szinten

A beszélők között feszültség érezhető, az anya kiabál a lányával, fel van háborodva. A lánya nem kiabál ugyan, de szintén felháborodik az anyja viselkedésén. A két beszélő között hierarchia figyelhető meg, az anya az, aki irányít. Nemcsak a kérdéseivel, hanem a hanghordozásával is magához ragadja a beszélgetés irányítását, már a dialógus elején.

01 Rosa anyja – ↑Hogy merészelsz idehozni nekem egy kurvát?

02 Rosa – ↓Nem könnyű segítséget találni.(.) ↓Nálatok senki nem bírja.

03 Rosa anyja – ↑*De egy kurvát?*

04 Rosa – ↑Ez még nem jogosít fel arra, hogy undok légy vele.

05 Rosa anyja – ↓Nem szeretem, ha idegenek látják, hogy Chagallt hamisítok. (.)

06 ↑Nehéz ezt felfogni?

Az anya a beszélgetés egyes részleteinek hangsúlyozásakor, felháborodásának nyomatékosítása miatt több helyen is durva indulatszót használ a párbeszéd lefolyása alatt:

01 Rosa anyja – ↑Hogy merészelsz idehozni nekem egy kurvát?

24 Rosa anyja – \↑Hát ez az!\↑ Egy kis kurva vagy egy éhenkórász

25 salvadori fontosabb a szüleidnél.

Mindemellett tipikus női gender-markerek használata figyelhető meg a 13. a 14. és a 15. sorban, amikor a beszélők tipikus női stratégiaként lehetséges egyezségről beszélnek. Az egyezés ugyanis a szolidáris viszony kialakítását tenné lehetővé, amit a beszélgetés irányítója, az anya ajánl fel:

13 enyém nem az. ↓És ne vágj ilyen képet, mert ez még nem azt jelenti, hogy nem

14 vagyok toleráns. ↓Kössünk egyezséget.

15 Rosa – \↑*Egyezséget?*

Ezzel az anya feladja fölérendelt szerepét, és mint nő akar a másik nővel (a lányával) egyenrangú viszonyt építeni. Miután azonban a 16. és a 17. sorban elmagyarázta az anya, hogy miről beszél, a lánya visszautasítja a szolidáris viszonyt a 18. sorban:

16 Rosa anyja – \↓Hajlandó vagyok lehetőséget adni

17 ennek a nőnek, de nem utazol Salvadorba.

18 Rosa – \↓Ne okozz még több kétséget. ↓Így is

19 elég sok van.

Továbbá feltűnő még a női gender-markerként azonosítható Á! és Ah! partikulák használata Rosa anyja részéről a 27. és a 34. sorban. Az első helyen ellentmondást, egyet nem értést fejez ki, a második helyen lemondó sóhajtással fejezi ki az érzelmeit az édesanya:

27 Rosa anyja – \↑Á!\↓ Salvador előtt

28 pszichiáterhez kéne menned.

33 Rosa – ↓Aha. (.) ↓Isten veled anya! (3.05)

34 Rosa anyja – ↓Ah.!

5.2.2.2. Markerek a viszonyulás szintjén

A beszélgetés stílusa végig közvetlen, a beszéd tempója gyors. A beszélgetésben egész végig megfigyelhető a beszélők hangnemének váltakozása, a hanghordozás változása. Ez kifejezetten az anyára jellemző, azonban a lánya is változtat a hangnemén, de csak egyszer erősíti azt, minden más alkalommal, beletörődötten veszi tudomásul anyja szóhasználatát és hangnemét, ami egyértelműen az alárendelt pozíció elfogadását szignalizálja:

03 Rosa anyja – ↑*De egy kurvát?*

04 Rosa – ↑Ez még nem jogosít fel arra, hogy undok légy vele.

A dialógus elején és végén figyelhetők meg a mondatok között egy másodpercnél rövidebb szünetek. Egyedül a beszélgetés végén látható egy nagyobb lélegzetvételnyi szünet, amikor elbúcsúznak egymástól és az anya sóhajtással fejezi ki az érzelmeit:

29 Rosa – \↓Igen. (.) ↓Az mindkettőnknek jót tenne! (.)

30 Rosa anyja – ↑Nem várod meg apádékát? (.)

31 Rosa – ↓Majd máskor. (.)

32 Rosa anyja – ↑Jól vagy? (.)

33 Rosa – ↓Aha. (.) ↓Isten veled, anya! (3.05)

34 Rosa anyja – ↓Ah.

A beszélgetésben domináló hierarchia az anya-lánya viszony miatt áll fenn. Az anya, bár a lánya már teljesen önálló nő, még mindig irányítaná. Ezt a lánya tudomásul veszi, nem rivalizálnak a beszélgetés alatt, s nem lázad az alárendelt szerep ellen.

5.2.3. Kulturális és társadalmi markerek

5.2.3.1. Markerek a tartalmi szinten

Tartalmi szinten részben a munkával kapcsolatos, részben a magánélethez kapcsolódó markerek figyelhetők meg. Az anya munkájával kapcsolatos marker a „hamisítok” kifejezés, ami explicit a munkájára nézve, magára nézve implicit, hiszen ezzel azt mondja el, hogy festésből, pontosabban Chagall képek hamisításából él:

05 Rosa anyja – ↓Nem szeretem, ha idegenek látják, hogy Chagallt hamisítok. (.)

06 ↑Nehéz ezt felfogni?

A szövegben az „anya” kifejezés kétszer fordul elő. Mindkét alkalommal Rosa részéről hangzik el, amivel saját, a beszélővel fennálló kapcsolatát nevezi meg. A másik beszélő nem hívja egyszer sem lányomnak. Amikor megszólítja, ezt a nevéen teszi:

26 Rosa – \↓Ne kezd megint anya.

33 Rosa – ↓Aha. (.) ↓Isten veled anya! (3.05)

10 Rosa anyja – ↓Reggel óta! ↑Hihetetlen vagy Rosa.

5.2.3.2. A viszonyulás szintjén

A beszélgetés a viszonyulás szintjén is hierarchikus. Az anya irányítja a beszélgetést, ami abból látszik, hogy ő kezdi el a dialógust és ő az, aki kérdéseket tesz fel, valamint a témaválasztás és a témaváltás joga is az övé. Ez abban nyilvánul meg, hogy nagyon durván és egyértelműen visszautasítja a segítséget, amit a lánya ajánl:

01 Rosa anyja – ↑Hogy merészselsz idehozni nekem egy kurvát?

02 Rosa – ↓Nem könnyű segítséget találni.(.) ↓Nálatok senki nem bírja.

Ez teljesen egyértelművé válik az 5., 6. sorban:

05 Rosa anyja – ↓Nem szeretem, ha idegenek látják, hogy Chagallt hamisítok.

06 (.) ↑Nehéz ezt felfogni?

A témaválasztást anyai pozíciójából kiindulva csak ő irányítja, elutasításokat csak ő tesz, s ő az, aki később a lánya munkájára és az általa ajánlott egyezségre tereli a szót:

12 Rosa anyja – \↑*De az*

13 *envem nem az.* ↓*És ne vágj ilyen képet, mert ez még nem azt jelenti, hogy nem*

14 *vagyok toleráns.* ↓*Kössünk egyezséget.*

A beszélgetés 27. sorában javaslatot tesz a lányának, hogy hogyan változtasson a szerinte elfogadhatatlan és megérthetetlen viselkedésén:

27 Rosa anyja – \↑*Á!* ↓*Salvador előtt*

28 *pszichiáterhez kéne menned.*

Ezzel szemben R., a lánya végig védekezésre kényszerül, és a beszélgetésben egyértelműen alárendelt szerepet játszik, ez már a beszélgetés elejétől jól nyomon követhető, de ebből a pozícióból is erőteljesen tiltakozik anyja vádaskodásai ellen:

02 Rosa – ↓*Nem könnyű segítséget találni.(.)* ↓*Nálatok senki nem bírja.*

04 Rosa – \↑*Ez még nem jogosít fel arra, hogy undok légy vele.*

A sikertelen védekezés miatt a későbbiekben a tiltakozás helyett a kitérő válaszok a jellemzőek, nem konfrontálódik az édesanyjával:

18 Rosa – \↓*Ne okoz még több kétséget.* ↓*Így is elég sok van.*

22 Rosa – \↑*Na jó!*

23 ↓*Mennem kell!* ↓*Manuela odakint vár.*

26 Rosa – \↓*Ne kezd megint anya.*

A beszélgetés végére enyhülés jellemző mind a két beszélő stílusára. A hangsúly, a szóhasználat és a témaválasztás is a szolidáris viszony kiépítésének a szándékát mutatja, az anya részéről. Ekkor a rosszullet jeleit látja a lányán, amit az okoz, hogy állapotos (amit titkol az anyja elől), ezért az egészsége felől érdeklődik:

30 Rosa anyja – \↑*Nem várod meg apádékat? (.)*

31 Rosa – ↓*Majd máskor. (.)*

32 Rosa anyja – \↑*Jól vagy? (.)*

33 Rosa – ↓*Aha. (.)* ↓*Isten veled anya! (3.05)*

34 Rosa anyja – ↓*Ah.*

A dialógus résztvevői nem egyenlő felekként vesznek részt a beszélgetésben, az identitásukból következően nincsenek azonos szinten.

5.3. A kulturális és a társadalmi markerek kapcsolata a gender-markerekkel

Az első beszélgetésből nagyon kevés gender-marker emelhető ki. Tartalmi szinten kevesebb, mint viszonyulási szinten. A beszélgetés stílusában lehet észrevenni női gender-markert, egészében azonban a kulturális és a társadalmi markerek határozzák meg a beszélgetést.

A második beszélgetésben a két nő konfliktusának elemzése során megállapítható, hogy a magánbeszélgetésükben használt gender-markerek megválasztása is a kulturális és a társadalmi markerek függvényében történik.

Befejezés

A multikulturalizmus diskurzusának alakulását jelentős mértékben befolyásolták az egyéni és a társadalmi identitásnak az utóbbi évtizedekben megjelent értelmezései és elméletei. Az etnikai identitás létrehozásának és reprodukálásának magyarázatára, Fredrik Barth a társadalmi identitás értelmezésére alkalmazható modellt mutatott be, melyben a társadalmi

identitást alkotó folyamatokat írja le. Ebben a modellben mind az egyéni, mind a közösségi, valamint az állami és globális diskurzusok és ideológiák kategóriáinak kialakulási folyamatait szemlélteti. Nyelvészek egy csoportja azon a véleményen van, hogy sem a szociális-kulturális környezet, sem az egyén akarata nem hangsúlyosabb a másikonál, tehát csak részben alkotjuk mi a gender-identitásunkat, másrészt társadalmi nemi identitásunkat az a környezet biztosítja, amelyben élünk. Azonosulunk bizonyos társadalmi szereppel és viszonyulunk meghatározott társadalmi szerepekhez. Annak függvényében történik a férfi és női gender-markerek megválasztása, hogy milyen kulturális és társadalmi környezetben vagyunk, és kivel kerülünk kapcsolatba beszéd közben.

Irodalom

- Feischmidt Margit 1997. Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa.
In: Feischmidt Margit (szerk.) *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris Kiadó. pp. 7-28.
- Hall, Stuart 1997. A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit. (szerk.)
Multikulturalizmus. Budapest: Osiris Kiadó. pp. 60-85.
- Huszár Ágnes 2006. Hogyan (nem) érdemes kutatni a női és a férfi kommunikáció közötti különbségeket? In: Kegyesné Szekeres Erika, Simigné Fenyő Sarolta. (szerk.)
Sokszinű nyelvészet. Miskolc: Passzer 2000. pp. 15-38.
- Iványi Zsuzsanna 2000. A nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr*.
<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1251/125106.htm>
- Kegyesné Szekeres Erika 2005. Nyelvészeti gender kutatás: hagyományok és új irányok.
In: Simigné Fenyő Sarolta, Bodnár Ildikó. (szerk.) *Sokszinű nyelvészet*. Miskolc: Stúdium Kiadó. pp. 61-68.
- Moore, Henrietta L. 1997. A különbség élvezete: biológiai nem, társadalmi nem és szexuális különbség. In: Feischmidt Margit. (szerk.) *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris Kiadó. pp. 86-98.
- Schleicher Nóra 2006. Paradigmaváltások: A társadalmi nem és nyelvhasználat kutatásának rövid története. In: Kegyesné Szekeres Erika, Simigné Fenyő Sarolta (szerk.)
Sokszinű nyelvészet. Miskolc: Passzer 2000. pp. 39-50.
- Radtko, Frank-Olaf 1997. Az idegenség konstrukciója a multikulturalizmus diskurzusában.
In: Feischmidt Margit. (szerk.) *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris Kiadó. pp. 39-46.
- Reményi Andrea Ágnes 2001. Nyelv és társadalmi nem. *Replika* 45-46. Replika Kör, pp. 153-161.